

การก้าวออกจากการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในงานสังคมสงเคราะห์:
บทพิจารณาว่าด้วยสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์

Transcending Anthropocentrism in Social Work:
A Consideration of Other-Than-Human Animals

Received 4 May 2026

Revised 7 June 2026

Accepted 10 June 2026

ชัยพร อุโซษจันทร์^{1*}
Chaiyaporn Ukosachan^{2*}

บทคัดย่อ

แม้งานสังคมสงเคราะห์จะสะท้อนการทำงานแบบให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง แต่ในบางมิติงานสังคมสงเคราะห์ได้ให้ความสำคัญกับมิติจิตวิญญาณ และสังคมสงเคราะห์ที่เชื่อมโยงเช่นกัน ทว่ายังไม่สอดคล้องกับแนวคิดพหุมนุษย์มากนักเนื่องจากยังให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่แนวคิดพหุมนุษย์เริ่มเป็นที่รู้จักมากขึ้น นักวิชาการทางสังคมสงเคราะห์จำนวนหนึ่งได้เสนอความคิดและวิธีการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายกับผู้กระทำกรอื่น ทั้งในแง่ของการพิจารณาว่าเป็นส่วนหนึ่งของระบบผู้ใช้บริการ และเชิงการบำบัด ที่เรียกว่าการบำบัดโดยอาศัยสัตว์ (Animal-Assisted Therapy [AAT]) ซึ่งนักวิชาการกลุ่มนี้จะเรียกว่าสัตว์ในการบำบัดว่าสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ อาทิ การบำบัดด้วยสุนัขและม้าในกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลาย เช่น เด็กออทิสติก ผู้มีประสบการณ์ถูกกระทำ ความรุนแรง ผู้มีบาดแผลทางจิตใจ เป็นต้น นอกจากนี้บทความนี้ยังมีข้อสังเกตว่าแม้ยังมีอุปสรรคเรื่องความเข้ากันได้เชิงปรัชญาในการนำแนวคิดดังกล่าวมาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์ แต่นักวิชาการ

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร., อาจารย์ประจำคณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กรุงเทพฯ ประเทศไทย

² Assistant Professor Dr., Lecturer of Faculty of Social Administration, Thammasat University, Bangkok, Thailand.

*Corresponding author, Email: Ajarn_tan@hotmail.com

จำนวนหนึ่งได้พยายามแสดงให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ แนวต่อต้านการกดขี่ รวมถึงความสอดคล้องกับหลักการบำบัดทางจิตและจิตสังคม และเสนอความเป็นไปได้ในการนำแนวคิดพหุมนุษย์มาใช้กับงานสังคมสงเคราะห์เช่นการกำหนดให้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่นักสังคมสงเคราะห์ต้องคำนึงถึงอย่างทัดเทียมกับข้อมูลอื่น รวมถึงข้อท้าทายทางจริยธรรมของการใช้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาเป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดเพื่อมุ่งหวังให้เป็นก้าวใหม่ของงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายในประเทศไทย

คำสำคัญ: แนวคิดต่อต้านการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง, สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์, การบำบัดโดยอาศัยสัตว์

Abstract

Although social work has largely reflected a human-centered orientation, it has also emphasized spirituality and green social work in certain respects. However, these perspectives remain only partially aligned with posthumanism, as they continue to prioritize human beings. However, as post-human thought has gained prominence, some social work scholars have proposed conceptual and practical approaches to casework involving other-than-human actors, both by recognizing them as part of the client's system and by Animal-Assisted Therapy (AAT). Within this perspective, therapeutic animals are understood as non-human animals, including dogs and horses, which have been incorporated into interventions with diverse populations such as autistic children, survivors of violence, and individuals experiencing psychological trauma. Furthermore, this article argues that, although philosophical incompatibilities remain an obstacle to the application of

posthumanism in social work, some scholars have attempted to demonstrate its relevance to anti-oppressive social work theory as well as its compatibility with psychotherapeutic and psychosocial approaches. They have also proposed the possibility of incorporating post-humanism into social work practice by recognizing non-human animals as an integral part of the information considered in assessment and intervention, while acknowledging the ethical challenges of involving non-human animals in therapeutic processes as a potential new direction for social casework practice in Thailand.

Keywords: Anti-anthropocentrism, Other-than human animal, Animal-assisted therapy

บทนำ

สังคมสงเคราะห์เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ ในแง่ของความเป็นวิชาการหรือศาสตร์นั้น งานสังคมสงเคราะห์ที่ใช้องค์ความรู้จากหลากหลายศาสตร์เข้ามาในการปฏิบัติงาน หากย้อนกลับไปพิจารณาตำราเกี่ยวกับทฤษฎีสังคมสงเคราะห์ จะพบว่า ปัจจุบันรายชื่อทฤษฎีทางสังคมสงเคราะห์ที่ให้กำเนิดโดยนักวิชาการในแวดวงสังคมสงเคราะห์ศาสตร์นั้นมีเพียงจำนวนหนึ่งเท่านั้น เช่น ทฤษฎีจิตสังคมสำหรับงานสังคมสงเคราะห์ (Psychosocial) ซึ่งมีนักวิชาการหลายคน เช่น ฟลอเรนซ์ ฮอลลิส (Florence Hollis, 1936-2006) คารี ฮิลเลน เฮป (Kari Hillen Heap) ซึ่งต่างมีรากฐานมาจากทฤษฎีจิตพลวัต (Psychodynamic) และทฤษฎีระบบที่ทรงอิทธิพลในช่วงเวลาดังกล่าว (Hutchinson & Oltedal, 2014) ทฤษฎีแก้ไขปัญหา (Problem-solving theory) ของ เฮเลน แอริส เวิร์ล

แมน (Helen Harris Perlman, 1905-2004) ตีพิมพ์ในปี ค.ศ. 1957³ ทฤษฎีระบบของอัลเลน พินคัส (Allen Pincus, 1943) และแอน มินาฮาน (Anne Minahan, 1925-2005) และทฤษฎีการบำบัดซาเทียร์ (Satir) โดยนักสังคมสงเคราะห์นามว่า เวอร์จิเนีย ซาเทียร์ (Virginia Satir, 1916-1998) ในขณะที่อีกหลายทฤษฎีเป็นทฤษฎีที่ประยุกต์มาจากศาสตร์อื่นๆ เช่น สังคมวิทยา จิตวิทยา และอีกหลายแนวคิด-ทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาในเงื่อนไขทางสังคมเฉพาะ และถูกนำไปใช้อย่างกว้างขวางไม่เฉพาะนักสังคมสงเคราะห์ เช่น ทฤษฎีเสริมพลังอำนาจ (Empowerment theory) ที่มีความเกี่ยวข้องกับทฤษฎีวิพากษ์ (Critical theory) ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่าทฤษฎีวิพากษ์ถือกำเนิดขึ้นจากนักวิชาการชาวเยอรมนีสำนักแฟรงก์เฟิร์ต ทฤษฎีสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่ (Anti-oppressive social work) ที่เกิดขึ้นมาจากเงื่อนไขของการเหยียดการกีดกัน และการเลือกปฏิบัติต่อคนที่มีเชื้อชาติและชาติพันธุ์ที่แตกต่าง (Payne, 2014) เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้น จะพบว่าทฤษฎีของนักสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายนั้น ส่วนหนึ่งถูกพัฒนาขึ้นมาโดยนักสังคมสงเคราะห์เองและอีกจำนวนไม่น้อยได้รับอิทธิพลจากแนวคิด-ทฤษฎีอื่น และหากวิเคราะห์ลงไปอีกจะสังเกตได้ว่าทฤษฎีเหล่านั้นต่างมีจุดสนใจไปที่ตัวมนุษย์ มีวัตถุประสงค์ที่จะทำงานกับผู้ให้บริการที่เป็นมนุษย์อันเป็นผลมาจากการพัฒนาขององค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ทำให้นักสังคมสงเคราะห์พยายามทำให้การปฏิบัติงานของตนเองมีความเป็นวิชาชีพ และการที่จะได้รับการยอมรับในฐานะนักวิชาชีพในยุคนั้น ดังกล่าวจำเป็นต้องอาศัยความเป็นวิทยาศาสตร์อย่างมากเฉกเช่นที่แมรี ริชมอนต์ (Mary Richmond, 1917) กล่าวเอาไว้ในคำนำของหนังสือเรื่องการวินิจฉัยทางสังคม (Social diagnosis ปี ค.ศ. 1917) วิธีคิดเช่นนี้ทำให้มนุษย์กลายเป็นศูนย์กลางของเรื่องราวแทบทั้งหมด นักมานุษยวิทยาเรียกสิ่งนี้ว่าการ

³ โปรดศึกษาหนังสือของ Helen H. Perlman เรื่อง Social Case Work a Problem-solving process ปี ค.ศ. 1957

ให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anthropocentrism) และงานสังคมสงเคราะห์ก็เป็นหนึ่งในวิชาชีพที่ให้ความสำคัญกับมนุษย์ เช่นเดียวกัน ไม่ว่าจะระดับบุคคล กลุ่มชุมชน แม้แต่นโยบาย (ชัยพร อุโฆษจันทร์, 2568) ทั้งนี้ หากผู้อ่านรู้สึกไม่เห็นคล้อยกับสิ่งที่ผู้เขียนเสนอ ท่านอาจลองย้อนกลับไปพิจารณาทฤษฎีนิเวศวิทยาของบรอนเฟนเบรนเนอร์ (Bronfenbrenner, 1979) การจำแนกระบบต่างๆ ในทฤษฎีระบบของ Pincus และ Minahan ว่ามีการกล่าวถึงสิ่งอื่นๆ นอกเหนือจากมนุษย์ เช่น สุนัข แมว หรือแม้กระทั่งเครื่องช่วยหายใจ เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่าความรู้ทางสังคมศาสตร์ได้เริ่มขยายไปสู่การทำความเข้าใจสังคมในรูปแบบใหม่ที่ไม่ได้มีมนุษย์เป็นศูนย์กลางของสังคมอีกต่อไป โดยเรียกความคิดในลักษณะนี้ว่า การก้าวพ้นมนุษย์เป็นศูนย์กลาง (Anti-anthropocentrism)⁴ เป็นแนวคิดที่พยายามเสนอให้นักมานุษยวิทยาหันมาสนใจศึกษาสิ่งต่างๆ ที่ไม่ใช่มนุษย์ ซึ่งผู้เขียนและนักวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์ในต่างประเทศ เช่น เฮเลน ฮิกสัน (Helen Hickson) โทมัส ไรอัน (Thomas Ryan) อลิซาเบธ บี. สเตรนด์ (Elizabeth B. Strand) แคเธอรีน เอ. เฟเวอร์ (Catherine A. Faver) และมาริสซา มารี เลก (Melissa Marie Legge) เริ่มหันมาตั้งคำถามและสนใจศึกษาการนำวัตถุรวมถึงสิ่งมีชีวิตที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาเป็นเครื่องมือสำคัญในการทำงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายและสังคมสงเคราะห์คลินิก ซึ่งผู้เขียนได้อภิปรายถึงความเป็นไปได้ในการนำปรัชญาแนวคิดการต่อต้านการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในงานสังคมสงเคราะห์เอาไว้ในบทความก่อนหน้านี้⁵

บทความนี้ยังคงเป็นส่วนหนึ่งของเจตจำนงทางวิชาการของผู้เขียน เพื่อให้งานสังคมสงเคราะห์เปิดรับความคิดโดยวงกว้างต่อปรัชญาพ้นมนุษย์ ซึ่งจะนำไปสู่การพัฒนาเครื่องมือเชิงการบำบัดใหม่ๆ ที่ดึงเอาสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์

⁴ มีแนวคิดที่อยู่ในความสนใจเดียวกับ Anti-anthropocentrism อีกมากมาย เช่น ปรัชญาของไวท์เฮด ภาววิทยาวัตถุ (Object-oriented ontology) แนวคิดพ้นมนุษย์/หลังมนุษย์ (Post-human) เป็นต้น

⁵ โปรดดู ชัยพร อุโฆษจันทร์ (2568)

(Other-Than-Human Animals [OTH]) เข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรม และเพื่อให้เกิดการตั้งคำถามถึงศักยภาพของปรัชญามนุษยนิยมที่อยู่ร่วมกับงานสังคมสงเคราะห์มาอย่างยาวนานว่ายังเป็นหนทางหลักอยู่หรือไม่ ท่ามกลางความคิดเกี่ยวกับสังคมที่เปลี่ยนไปตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 21 อีกทั้งยังพยายามนำเสนอทางเลือกใหม่ๆ ที่จะประยุกต์แนวคิดพหุมนุษย์เข้ามาในการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น

งานสังคมสงเคราะห์ก่อนหน้าอิทธิพลของแนวคิดพหุมนุษย์

แม้เจตจำนงทางวิชาการของผู้เขียนอาจทำให้เข้าใจว่างานสังคมสงเคราะห์นับจากอดีตถึงปัจจุบันนั้นถูกจัดเป็นกลุ่มโดยให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง แต่ถ้าเราใช้ความพยายามพิจารณาถึงความไม่เป็นเนื้อเดียวกัน (Heterogenous) ในงานสังคมสงเคราะห์ เราจะเห็นการผสมผสานของการมุ่งความสนใจไปที่มนุษย์เป็นหลัก ความเชื่อว่ามนุษย์สามารถเปลี่ยนแปลงได้โดยมีนักสังคมสงเคราะห์เป็นเพื่อนร่วมเดินทางที่หนุนเสริมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกับการรับเอาวิถีคิดอื่นๆ ที่ไม่ใช่มนุษยนิยม หรืออาจเป็นสิ่งที่อื่นที่ไม่เป็นวิทยาศาสตร์เข้ามามีใช้ในการปฏิบัติงาน

เพื่อให้เห็นภาพมากขึ้น ผู้เขียนขอยกตัวอย่างการพิจารณาชีวะ-จิต-สังคมเพื่อทำความเข้าใจบุคคลของนักสังคมสงเคราะห์ ซึ่งชีวะ-จิต-สังคม มีที่มาจากแนวคิด Bio-Psycho-Social หรือ BPS ซึ่งเป็นแนวคิดของจอร์จ เอ. เอนเจล (George L. Engel) ที่พัฒนามาจากข้อจำกัดของการมองผู้มีความเจ็บป่วยทางจิตด้วยรูปแบบชีวะการแพทย์ (Biomedical model) เพียงอย่างเดียว⁶ รูปแบบชีวะ-จิต-สังคมถูกใช้อย่างแพร่หลายทั้งแวดวงนักวิชาชีพด้านสุขภาพ นักสังคมสงเคราะห์สุขภาพรวมถึงนักสังคมสงเคราะห์ที่ทำงานกับกลุ่มเป้าหมาย

⁶ รูปแบบชีวการแพทย์ (Biomedical model) มีข้อจำกัดหลายประการ เช่น การสนใจการทำงานในระดับเซลล์ มองความผิดปกติของร่างกายในมิติความผิดปกติของชีวเคมีเพียงอย่างเดียว โดยละเลยการมองในมิติการใช้ชีวิต มีจิตใจ และมิติวัฒนธรรมของผู้คนที่มีความเจ็บป่วย (Engel, 1977)

ต่างๆ เนื่องจากรูปแบบดังกล่าวให้แนวทางในการทำความเข้าใจบุคคลในมิติที่หลากหลายมากขึ้น จากแต่เดิมที่วงการสุขภาพสนใจเพียงมิติกายเพียงอย่างเดียว และแน่นอนว่านักสังคมสงเคราะห์ย่อมมีความเชี่ยวชาญในการทำ ความเข้าใจมิติสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural)

อย่างไรก็ตาม การใช้รูปแบบกาย-จิต-สังคมไม่เพียงพอที่จะทำ ความเข้าใจ ความซับซ้อนของชีวิตมนุษย์และเหตุผลที่ผู้เขียนกล่าวเช่นนั้น เพราะเมื่อย้อนกลับไปพิจารณาตารางที่ระบุถึงขั้นตอนในการประเมินของ นักสังคมสงเคราะห์ เช่น โจนธาณ บี. ซิงเกอร์ และเอลเลน เบลลูโอมินี (Singer & Belluomini, 2018) ได้อธิบายความหมายของแต่ละมิติเอาไว้ว่า *มิติชีววิทยา (Biological)* คือ ประเด็นเรื่องอาหาร ที่พักอาศัย เสื้อผ้า การแพทย์ สุขภาพ ความสามารถทางร่างกายของมนุษย์ท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ในขณะที่หนังสือของ Hepworth et al. (2012) เรียกมิตินี้ว่า *มิติกายภาพ (Physical)* ซึ่งเพิ่มเติมประเด็นการเข้าถึงบริการต่างๆ ของบุคคล ทั้งเรื่องของระยะเวลาที่ใช้ เดินทางไปยังหน่วยงานที่ให้บริการด้านสุขภาพหรือสังคม สิทธิการ รักษาพยาบาล *มิติจิตวิทยา (Psychological)* คือ ประวัติชีวิตของบุคคล (เช่นเดียวกับการปรับใช้ทฤษฎีจิตสังคมมาเป็นกรอบในการทำงานของนักสังคม สงเคราะห์) รูปแบบบุคลิกภาพ สติปัญญา ความสามารถของกระบวนการทาง จิต อัตลักษณ์ ประวัติการเจ็บป่วย ประวัติการใช้ยาและการรักษา ประวัติการใช้ สารเสพติด รวมถึงการประเมินความผิดปกติทางจิตเวช และอื่นๆ และสุดท้าย *มิติสังคมวัฒนธรรม (Sociocultural)* ประกอบด้วย การพิจารณาข้อมูลเกี่ยวกับ เครือข่ายทางสังคม เพื่อน ครอบครัว ระบบช่วยเหลือทางสังคม อุดมการณ์ทาง การเมือง และสถานภาพทางเศรษฐกิจของบุคคล

จากที่กล่าวมา จะเห็นว่า การทำความเข้าใจบุคคลของนักสังคมสงเคราะห์ ภายใต้อารมณ์แบบชีว-จิต-สังคมนั้นไม่สามารถทำความเข้าใจความซับซ้อนของ มนุษย์ได้ ดังนั้น *มิติจิตวิญญาณ (Spiritual)* จึงเป็นมิติที่สี่ที่ถูกเพิ่มเข้ามาและ นักสังคมสงเคราะห์จะต้องมีความสามารถในการทำความเข้าใจมิติดังกล่าวด้วย

แต่ก็นำแปลกใจที่งานของ Singer and Belluomini (2018) กล่าวถึง มิติจิตวิญญาณเอาไว้เพียง 7 บรรทัดเท่านั้น โดยระบุถึงแง่มุมทางจิตวิญญาณที่นักสังคมสงเคราะห์ควรเข้าใจ หรือเรียกว่ากรอบ ICARING ประกอบด้วย ความสำคัญของจิตวิญญาณต่อผู้ใช้บริการ (Importance [I]) การมีส่วนร่วมในชุมชนทางศาสนาหรือจิตวิญญาณของผู้ใช้บริการ (Community [C]) ความเชื่อหรือการปฏิบัติทางจิตวิญญาณที่สามารถพิจารณาเป็นจุดแข็งของผู้ใช้บริการ (Assets and resources [A]) อิทธิพลของศาสนาหรือจิตวิญญาณต่อผู้ใช้บริการ (Influence [I]) การได้รับการตอบสนองความต้องการด้านจิตวิญญาณ (Needs [N]) การบูรณาการจิตวิญญาณเข้าไปในกระบวนการบำบัดถือเป็นเป้าหมายของผู้ใช้บริการหรือไม่ (Goals [G]) ในขณะที่ Canda (1997, quoted in Hepworth et al., 2012) อธิบายมิติจิตวิญญาณได้ลึกซึ้งมากกว่า ยิ่งไปกว่านั้นยังจำแนกความแตกต่างของศาสนาและจิตวิญญาณออกจากกันอย่างชัดเจน โดยศาสนาถือเป็นสถาบันทางสังคมที่ได้รับการยอมรับ ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและการปฏิบัติทางจิตวิญญาณ ซึ่งศาสนาเป็นสิ่งที่กำหนดการแต่งกาย การเลือกรูปแบบการคลอด การตาย แนวปฏิบัติในการดูแลผู้ใช้บริการที่เจ็บป่วยในโรงพยาบาล การบริจาคมอวัยวะ ในขณะที่จิตวิญญาณคือประสบการณ์องค์รวมของมนุษย์ที่ไม่สามารถแยกเป็นองค์ประกอบย่อยได้ ไม่เพียงเท่านั้น จิตวิญญาณไม่ได้เป็นเพียง*ความเชื่อ*แต่เป็นระบบที่ครอบคลุมทั้งความหมาย (Cognitive) ความรู้สึกเชื่อมโยง (Affective) และการปฏิบัติ (Behavioral) ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อวิธีที่ผู้ใช้บริการเผชิญปัญหาและเข้าถึงทรัพยากรในการดูแลตนเอง

จากความสำคัญของศาสนาและจิตวิญญาณทำให้กรอบการทำงานที่ความเข้าใจมนุษย์ของนักสังคมสงเคราะห์ถูกเพิ่มให้สมบูรณ์ขึ้น เกิดเป็นรูปแบบชีวะ-จิต-สังคม-จิตวิญญาณ (Bio-Psycho-Social-Spiritual Model [BPSS]) สะท้อนให้เห็นว่างานสังคมสงเคราะห์ไม่ได้สนใจแค่มนุษย์และสังคมของมนุษย์ แต่ให้ความสำคัญกับมิติจิตวิญญาณ ซึ่งจากงานของ Canda and Furman (2010) ทำให้เราทราบว่าการสังคมสงเคราะห์เริ่มกลับมาให้ความสนใจกับมิติจิต

วิญญาณในช่วงทศวรรษที่ 80s หลังจากที่ก่อนหน้านี้งานสังคมสงเคราะห์เน้นไปที่การทำตนเองให้เป็นวิชาชีพ (Professionalization) ซึ่งเน้นที่มนุษยนิยมและมุมมองที่เป็นวิทยาศาสตร์ อย่างไรก็ตามสิ่งที่ผู้เขียนต้องการชวนให้ขบคิดต่อไปก็คือ การนำจิตวิญญาณเข้ามาเป็นหนึ่งในการทำ ความเข้าใจบุคคลของนักสังคมสงเคราะห์นั้น เป็นลักษณะของการนำความรู้สองอย่างที่แตกต่างกันเข้ามาอยู่ในปริมณฑลของวิทยาศาสตร์หรือไม่ ตัวอย่างเช่น นักวิชาการอธิบายความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตในต้นไม้ใหญ่ว่าเป็นอุปายในการช่วยอนุรักษ์ป่า ซึ่งเท่ากับเป็นการดึงเอามิติทางจิตวิญญาณเข้ามาอธิบายในปริมณฑลของวิทยาศาสตร์เป็นอีกทั้งยังเป็นการลดคุณค่าของระบบคิดของคนในชุมชนให้เหลือเพียงกลอุบาย ต่างจากงานวิจัยด้านเวชศาสตร์ฟื้นฟูซึ่งหนึ่งที่ค้นพบว่าแม้จิตวิญญาณจะไม่ได้ช่วยลดความเจ็บปวดจากโรคเรื้อรัง แต่จิตวิญญาณทำให้คนไข้อยู่กับความเจ็บปวดได้ดีขึ้นและเพิ่มความยืดหยุ่นในการเผชิญความเจ็บปวด (Ferreira-Valente et al., 2020)

นอกจากการนำจิตวิญญาณเข้ามาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการทำ ความเข้าใจบุคคลแล้ว งานสังคมสงเคราะห์ยังขยายออกไปให้ความสนใจกับสิ่งแวดล้อมหรือที่เรียกว่า สังคมสงเคราะห์สีเขียว (Green social work) ซึ่งสังคมสงเคราะห์สีเขียวต่อกัยว่ามนุษย์ต้องยอมรับว่ามนุษย์มีความสัมพันธ์ทางชีวภาพกับสิ่งแวดล้อม แต่การกระทำของมนุษย์ก็มีผลกระทบต่อระบบนิเวศด้วยเช่นกัน (ชานนท์ โกมลมาลย์, 2568) ด้วยจุดเน้นเรื่องมนุษย์มีความสัมพันธ์ทางชีวภาพกับสิ่งแวดล้อมที่หยิบยกมานั้น สะท้อนถึงอีกกรอบคิดเรื่องบุคคลในสถานะแวดล้อม (Person-in-Environment [PIE]) ซึ่งใช้ในการทำความเข้าใจอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่มีต่อความคิด วิธีการมอง และความเชื่อของบุคคล ซึ่งในกรณีของสังคมสงเคราะห์สีเขียวคืออิทธิพลของสิ่งแวดล้อมที่ถูกทำลายและส่งผลกระทบต่อสุขภาพของมนุษย์ หรือแม้ทฤษฎีระบบนิเวศ (Ecological system theory) ที่นักสังคมสงเคราะห์คุ้นเคยเมื่อต้องใช้พิจารณาาระบบต่างๆ รอบตัวบุคคล แต่อย่างไรก็ตาม แม้กรอบเรื่องบุคคลในสถานะแวดล้อมซึ่งเป็นกรอบคิด

ที่มีบทบาทในงานสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่กลางทศวรรษ 1970s (Hepworth et al., 2012) และทฤษฎีระบบนิเวศ จะกล่าวถึงสิ่งแวดล้อม แต่สิ่งแวดล้อมของกรอบเรื่องบุคคลในสภาวะแวดล้อมและระบบนิเวศไม่ได้นับรวมสิ่งอื่นที่ไม่ใช่มนุษย์หรือประดิษฐกรรมของมนุษย์เข้าไป แม้ทฤษฎีระบบนิเวศจะกล่าวถึงมิติอื่นนอกจากตัวบุคคลหรือสถาบันทางสังคมเช่นวัฒนธรรม แต่เราต้องไม่ลืมว่าวัฒนธรรมคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ ดังนั้นการมีอยู่ของวัฒนธรรมในแผนผังระบบนิเวศจึงยังคงเป็นเรื่องของมนุษย์เป็นสำคัญ

งานสังคมสงเคราะห์และผู้กระทำการอื่น

จากเนื้อหาสังคมสงเคราะห์ก่อนหน้านี้ แนวคิดพื้นมนุษย์ทำให้เห็นว่า แม้โดยภาพรวมงานสังคมสงเคราะห์ในช่วงดังกล่าวจะเน้นไปที่มนุษย์เป็นสำคัญ เช่นเดียวกับนักวิชาการสาขาอื่นๆ ก็ตาม แต่ก็มีบางแง่มุมที่ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากมนุษย์มาสู่การพิจารณาจิตใจ สังคม เรื่อยมาจนกระทั่งมิติจิตวิญญาณ งานสังคมสงเคราะห์สีเขียว ที่หันมาทำงานด้านสิ่งแวดล้อม⁷ แต่เราก็ยังไม่เห็นการพูดถึงสิ่งแวดล้อมอื่นๆ อย่างที่บรูโน ลาร์ตูร์ (Latour, 2005, อ้างถึงใน ชัยพร อุโฆษจันทร์, 2568) ได้เสนอมุมมองเกี่ยวกับสังคมเอาไว้ในท่วงทำนองว่าคำว่าสังคมถูกทำให้ตกลงจนเหลือเพียงสังคมของมนุษย์และสังคมสมัยใหม่ เพราะแท้จริงแล้วสังคมในมุมมองของเขาคือการสมาคมกันของสิ่งต่างๆ ไม่ใช่แค่การมีปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ เช่นที่เราพยายามทำความเข้าใจระบบผู้ใช้บริการว่าประกอบด้วยบุคคลใกล้ชิด บุคคลที่ห่างออกไป ชุมชน สถาบัน (ซึ่งหมายถึงประดิษฐกรรมของมนุษย์)

ทั้งนี้ มีนักวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์กลุ่มเล็กๆ ที่ได้รับอิทธิพลของทฤษฎีพื้นมนุษย์ ทฤษฎีเครือข่าย-ผู้กระทำการ (Actor-Network Theory [ANT]) พยายามที่จะพัฒนาทั้งองค์ความรู้และแนวทางการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์

⁷ ดู Dominelli (2012)

บ้างสนใจเรื่องคุณสมบัติของวัตถุ สิ่งของ และบ้างก็สนใจเรื่องสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ ในฐานะเป็นระบบแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อมนุษย์ หรือในฐานะนักบำบัดในเชิงคลินิก การที่บทความนี้เรียกสัตว์ว่า สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ เพราะตอกย้ำว่าสำหรับนักวิชาการด้านนี้รวมถึงตัวผู้เขียนไม่ได้มองมนุษย์เหนือกว่าสัตว์ ดังนั้นคำว่าสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์จึงทำให้เข้าใจได้ชัดเจนว่ามนุษย์คือสัตว์ชนิดหนึ่ง

สำหรับวัตถุสิ่งของในงานสังคมสงเคราะห์นั้นปรากฏให้เราเห็นอย่างชัดเจน จนอาจจะเฉยหรือใจที่จะไม่ให้ความสำคัญกับมัน วัตถุในที่นี้ไม่ได้หมายถึงการทำความเข้าใจในแง่ของความอันตราย เช่น อาวุธ ลักษณะทางกายภาพ สภาพบ้านที่อาจทำให้เด็กหรือผู้สูงอายุประสบอุบัติเหตุเพียงเท่านั้น แต่หมายถึงการเปิดรับคุณสมบัติบางประการของวัตถุที่อาจมีบทบาทสำคัญในการแทรกแซง-ช่วยเหลือบุคคล ซึ่งความคิดนี้มาจากแนวคิดทฤษฎีวิชาวัตถุ (Object-Oriented Ontology [OOO]) ที่เชื่อว่าวัตถุจะเป็นอย่างไรมีคุณสมบัติอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับว่าวัตถุนั้นไปเกี่ยวข้องกับอะไร ดังนั้นแนวคิดแบบทฤษฎีวิชาวัตถุก็จะไม่ได้มองว่าปากกา คือ เครื่องเขียนสำหรับขีดเขียนตัวอักษร ขณะที่กำลังสัมภาษณ์ผู้ใช้บริการ แต่จะเป็นอะไรก็ได้ขึ้นอยู่กับสิ่งที่มีปฏิสัมพันธ์ด้วย ดังนั้น ถ้างานสังคมสงเคราะห์ใช้วัตถุตามคุณสมบัติที่มนุษย์สร้างให้กับมันตั้งแต่วแรก อาจจะไม่ใช่การประยุกต์สิ่งอื่นกับงานสังคมสงเคราะห์อย่างที่ผู้เขียนตั้งใจ แต่ถ้างานสังคมสงเคราะห์ตั้งใจใช้คุณสมบัติของวัตถุเพื่อให้เกิดผลลัพธ์บางอย่างกับมนุษย์ นั่นอาจเป็นนิมิตหมายที่ดี

ในการเรียนการสอนวิชาการทำงานสังคมสงเคราะห์เฉพาะรายนั้น สิ่งหนึ่งที่คุณเรียนจะได้เรียนรู้เป็นพื้นฐาน ก็คือ วิธีการนั่ง เช่น การนั่งแบบเผชิญหน้ากับผู้ใช้บริการ การนั่งเอียง การนั่งข้างกันทำมุมเข้าหากันสี่สิบห้าองศา ซึ่งวิธีการนั่งแต่ละแบบและระยะห่างระหว่างผู้บำบัดและผู้รับการบำบัดล้วนมีผลต่อความรู้สึกสะดวกสบายของผู้ใช้บริการ หลังจากนั้นก็จะเป็นการปฎิบัติเรื่องสัมพันธภาพ ทักษะที่นักสังคมสงเคราะห์แต่ละคนนำมาใช้กับผู้ใช้บริการ การตอบสนองด้วยภาษากาย และอื่นๆ ที่จะช่วยให้การพูดคุย สนทนาเป็นไป

อย่างที่ต้องการ ซึ่งแทบทั้งหมดเป็นการให้ความสำคัญกับมนุษย์ทั้งสองบทบาทที่กำลังปฏิสัมพันธ์กัน

อย่างไรก็ตาม นักสังคมสงเคราะห์ที่สนใจเรื่องแนวคิดพหุมนุษย์และต่อต้านการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางจะคิดต่างจากนั้น หนังสือของเจดีน เลวี⁸ (Levy, 2021) อธิบายว่าการบำบัดจำเป็นต้องสนใจทั้งตัวบุคคลที่มาบำบัดและสิ่งแวดล้อม ผู้เขียนขอเน้นว่าคำว่าสิ่งแวดล้อมของเลวีนั้นไม่ใช่สิ่งแวดล้อมในแบบของทฤษฎีระบบนิเวศหรือระบบของ Pincus และ Minahan แต่เป็นสถาปัตยกรรม โดย Levy (2021) เสนอว่านักบำบัดควรออกแบบสถานที่บำบัดให้บุคคลสามารถควบคุมและเข้าใจสภาพแวดล้อม เช่น การมีป้ายบอกทางการใช้พื้นที่ต่างกันเพื่อบอกขอบเขตของพื้นที่ สิ่งเหล่านี้ช่วยลดความเครียดจากการขาดความสามารถในการควบคุมในสภาพแวดล้อมภายในซึ่งจะนำไปสู่อิสรภาพในการแสดงออกถึงตัวตนได้ *แสงสว่าง สี และความโปร่งของสถานที่* ที่มีบทบาทกับการปฏิบัติงาน ในกรณีของแสงที่ไม่ใช่แค่ช่วยให้มองเห็น แต่แสงมีพลังที่จะเปลี่ยนความรู้สึกที่มีต่อสถานที่นั้นๆ มันสร้างและทำลายความรู้สึกได้ไม่เพียงเท่านั้น แสงยังสามารถส่งผลให้ความดันโลหิตของมนุษย์ลดลง เพิ่มความภาคภูมิใจในตนเอง อีกทั้งยังลดความเศร้าและอารมณ์เดือตตาลงได้เช่นกัน ไม่เพียงเท่านั้น *สิ่งประกอบ (Props)* เช่น หนังสือพิมพ์ นิตยสารนอกจากจะสามารถอ่านได้ตามหน้าที่ของมัน หนังสือพิมพ์และนิตยสารยังถูกใช้เป็นเครื่องมือในเชิงตั้งรับของบุคคลที่มาใช้บริการจิตบำบัด/ให้การปรึกษา *การออกแบบที่นั่งก็ควรมีความยืดหยุ่น* เนื่องจากผู้ใช้บริการแต่ละประเภทต่างต้องการขนาดของพื้นที่ต่างกันออกไป ไม่เพียงเท่านั้นยังสามารถใช้ *ตัวแทนของธรรมชาติ* เช่นภาพโปสเตอร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติมาติดตั้งที่ผนังห้อง เพื่อสร้างความรู้สึกสบายที่จะเข้าไปอยู่ และความคิดในลักษณะเดียวกันนี้ได้ถูกกล่าวถึงในงานวิจัยเกี่ยวกับการทำงานในประเด็นบาดแผลทางจิตใจ (Trauma)

⁸ จบการศึกษา Master of Social Work (M.S.W.)

ซึ่งบอกว่ากรณีศึกษาที่มีแนวโน้มดีแสดงให้เห็นว่า การออกแบบ เช่น สีม่วงโทนอ่อน ที่นั่งที่สบาย และคุณภาพทางสุนทรียภาพโดยรวมของสถานดูแล สามารถช่วยสร้างความรู้สึกเหมือนบ้านที่อบอุ่นและเอื้ออาทรได้ (Ames & Loebach, 2023) ไม่เพียงเท่านั้น งานด้านคุ้มครองเด็กยังได้นำตุ๊กตาที่เรียกว่าตุ๊กตาที่มีรายละเอียดทางกายภาพ (Anatomically detail dolls) และแผนผังร่างกาย (Body diagram) มาเป็นเครื่องมือในการสืบค้นข้อมูลการถูกระทำความรุนแรงหรือล่วงละเมิดทางเพศเด็ก⁹ (Bruck et al., 2016)

งานสังคมสงเคราะห์และสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์

หากพิจารณาในแง่มุมมองของมานุษยวิทยา มนุษย์และสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ต่างเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างลึกซึ้ง เช่น ความเกี่ยวข้องกันของมนุษย์และแพะที่จะใช้ในพิธีบูชายันต์ เช่น ดอนนา ฮาราเวย์ (Haraway, 2008, อ้างถึงในพนา กันธา, 2564) อธิบายว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์นั้นเป็นความสัมพันธ์ที่เรียกว่าการกลายเป็น (Becoming with) หรือสังคมของชาวอินนูอิตที่ถือว่าสุนัขลากเลื่อนเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัวพวกเขา เป็นต้น

ถ้าสิ่งที่กล่าวถึงในย่อหน้าข้างต้นดูไกลมากเกินไป ผู้เขียนจะยกตัวอย่างข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์มากขึ้นจำนวน 2 เรื่อง เรื่องแรกได้จากบทแรกของหนังสือ *'สัตว์ในงานสังคมสงเคราะห์ (Animal in social work)'* ได้ทำให้เราเห็นว่าจริงๆ แล้วชีวิตของเราเกี่ยวข้องกับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ตั้งแต่เด็กสำหรับตัวผู้เขียน เด็บโตมาพร้อมกับการเล่นกับแมลง เช่น มดแดง¹⁰ ที่อาศัยอยู่บริเวณต้นมะม่วง มดเหล่านั้นทั้งวิ่งหนี หรือหลายครั้งก็จะกัด รวมถึงฉีดกรดฟอร์มิกใส่เราเมื่อเราเข้าไปใกล้และทำตัวเป็นภัยคุกคามต่อพวกมัน ซึ่งสอดคล้องกับที่ เฟร็ด เอช. เบสธอร์น (Fred H. Besthorn) กล่าวว่า ธรรมชาตินั้นมีทั้ง

⁹ ปัจจุบันการศึกษามิทั้งสนับสนุนเกี่ยวกับประโยชน์และโทษของการใช้ตุ๊กตาที่หารายละเอียดทางกายภาพ (Bruck et al., 2016)

¹⁰ ชื่อวิทยาศาสตร์ Oecophylla smaragdina

ปัญญา สติปัญญา เจตจำนง และอาจมีจิตสำนึก สำหรับ Besthorn แล้วเขามีความเห็นว่ามันเป็นทั้งครู ผู้ชี้แนะ เพื่อนตัวเล็กๆ ของเขา และเขาได้รับการโอบรับเข้าไปอยู่ในโลกของพวกเขาในเวลานั้นๆ (Besthorn, 2014) และเรื่องที่สอง คือ การคุ้มครองเด็กครั้งแรกๆ ในประเทศสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ค.ศ. 1935 นั้นเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยกฎหมายคุ้มครองสัตว์ โดยนักสังคมสงเคราะห์ที่ไปประสานขอความช่วยเหลือจากผู้ก่อตั้งองค์กรป้องกันการทารุณสัตว์ (American Society for the Prevention of Cruelty to Animals [ASPCA]) (Hoy-Gerlach et al., 2019) ถึงแม้ตัวอย่างที่สองจะน่าหดหู่ว่าก็เป็นหลักฐานให้เห็นว่าสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มีบทบาทต่องานสังคมสงเคราะห์ด้านเด็กและเยาวชนมาอย่างยาวนาน แม้จะไม่ใช่บทบาทในมุมมองของนิเวศวิทยาเชิงลึก แต่เป็นการตามรอยการคบค้าสมาคมของเครือข่าย-ผู้กระทำตามแนวคิดของ Latour

ดังนั้น เนื้อหาในส่วนนี้จะกล่าวถึงแนวคิดนิเวศเชิงลึก (Deep ecology) ซึ่งผู้เขียนยังไม่เคยกล่าวถึงมาก่อน และข้อมูลเกี่ยวกับการนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในกระบวนการแทรกแซงทั้งในฐานะเครื่องมือการทำงาน และส่วนหนึ่งของระบบผู้ใช้บริการ (Client system) ที่ต้องจัดการและให้ความสำคัญ

นิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep Ecology)

นักวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์กลุ่มหนึ่งวิพากษ์วิจารณ์ความคิดนิเวศวิทยา (รวมถึงทฤษฎีระบบนิเวศ-ผู้เขียน) ว่าเน้นที่พฤติกรรมของปัจเจกบุคคลภายในสิ่งแวดล้อมที่คงที่ ดังนั้นจึงจำเป็นต้องขยาย/ปรับเปลี่ยนแนวคิดนิเวศวิทยาดังกล่าวให้กว้างขวางออกไปเพื่อรองรับกับการเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อม (Besthorn, 2014) เพราะทฤษฎีระบบนิเวศแบบที่นักสังคมสงเคราะห์คุ้นเคยนั้นไม่สามารถตอบสนองการทำความเข้าใจบุคคลในสภาวะแวดล้อมได้อย่างแท้จริง ดังนั้นไม่ว่าจะด้วยปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือการขยับของชุดความคิดเช่นการนิยามสังคมแบบใหม่ของ Latour ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของสังคม

และสิ่งแวดล้อมในวงการสังคมศาสตร์รวมถึงส่วนเล็กๆ ของสังคมสงเคราะห์ที่ไปอย่างมาก

ว่า ‘นิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology)’ ถูกเสนอโดยนักปรัชญาชาวออร์เวย์ชื่อ อาร์เน เนสส์ (Naess, n.d., quoted in Besthorn, 2014) ในปี ค.ศ. 1973 เขาได้จำแนกคำว่านิเวศวิทยาออกเป็น 2 ระดับ คือ นิเวศวิทยาเชิงตื้น (Shallow ecology) และนิเวศวิทยาเชิงลึก (Deep ecology) ซึ่งผู้เขียนเห็นว่าการจำแนกดังกล่าวเป็นประโยชน์มาก เนื่องจากสามารถแยกแยะความคิดที่อยู่เบื้องหลังของกรอบเชิงนิเวศวิทยาได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ แม้นิเวศวิทยาเชิงตื้นจะให้ความสำคัญของสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ผลกระทบที่มนุษย์กระทำต่อธรรมชาติหรือธรรมชาติกระทำต่อมนุษย์ แต่ยังคงอยู่ในมุมมองของการให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ในขณะที่นิเวศวิทยาเชิงลึกให้ความสำคัญกับนิเวศเป็นหลัก (Ecocentric) มองความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติในภาพรวม และให้ความสำคัญกับความเท่าเทียมของระบบนิเวศ โดยแนวคิดนี้มีหลักสำคัญ คือ (1) สิ่งมีชีวิตทุกชนิดมีคุณค่าในตนเอง (2) ทุกชีวิตเชื่อมโยงพึ่งพาอาศัยกัน และ (3) ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งมีชีวิตอื่นเป็นหัวใจของการพัฒนาตนเอง และด้วยนิยามดังกล่าวทำให้ต้องกลับมาตั้งคำถามต่อทั้งสังคมสงเคราะห์สีเขียว การใช้เครื่องมือเฉพาะเช่นตุ๊กตาที่มีรายละเอียดทางกายภาพควรถูกจัดเป็นนิเวศวิทยาเชิงลึกและแนวคิดพหุมนุษย์หรือไม่ (Besthorn, 2014)

สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ในพื้นที่การทำงานสังคมสงเคราะห์

บทความนี้ใช้คำว่าสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์สลับกับสัตว์เลี้ยง เนื่องจากต้องการเน้นย้ำว่าไม่ว่ามนุษย์หรือสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ต่างมีความเท่าเทียมกัน ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียนจะขออธิบายข้อมูลให้เห็นเป็นภาพรวมในสองประเด็น คือ ความเกี่ยวข้องของสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ในฐานะระบบหนึ่งของมนุษย์ และความเกี่ยวข้องของสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ในฐานะกระบวนการบำบัดทางสังคมสงเคราะห์

สำหรับความเกี่ยวข้องในฐานะระบบหนึ่งของมนุษย์มีความใกล้เคียงกับตัวอย่างที่กล่าวถึงแล้วเรื่องสังคมของชาวอินนูอิต โดยงานวิจัยของ Strand and Faver (2005) แสดงให้เห็นว่าคนอเมริกาทว่าร้อยละ 60 มีสัตว์เลี้ยง และผู้หญิงที่ผ่านประสบการณ์ถูกทำร้าย ซึ่งเข้ามาอยู่ในศูนย์พักพิงมีอัตราการเลี้ยงสัตว์เลี้ยงอยู่ที่ ร้อยละ 40-92 นอกจากนั้น Strand and Faver (2003a, quoted in Strand & Faver, 2005) พบว่า ร้อยละ 84 ของผู้หญิงในศูนย์พักพิงในรัฐเทนเนสซีมีสัตว์เลี้ยง สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือในการทำงานเพื่อช่วยเหลือผู้หญิงกลุ่มนี้ มักจะพบว่า สัตว์เลี้ยงของครอบครัวเคยมีประสบการณ์ถูกทำร้าย และมีการฆ่าสัตว์เลี้ยงตัวอื่นๆ ในอดีต และสิ่งทำให้งานวิจัยนี้น่าสนใจยิ่งขึ้น คือ แม้จะมีสาเหตุที่ทำให้การออกห่างจากคู่สมรสที่ใช้ความรุนแรงเป็นกระบวนการที่กินเวลานาน แต่มีการระบุว่าสัตว์เลี้ยง ซึ่งต่างฝ่ายต่างมีสายใยของความผูกพันระหว่างกัน ทำให้ผู้หญิงที่ถูกทำร้ายจำนวนมากมีความลังเลที่จะออกจากความสัมพันธ์ดังกล่าวและเข้าสู่ระบบการช่วยเหลือของรัฐเพราะความเป็นห่วงสวัสดิภาพของสัตว์เลี้ยง เช่น ผู้หญิงที่มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับนกของตน ซึ่งอยู่ด้วยกันมานานถึง 25 ปี อาจถูกเจ้าหน้าที่บอกว่า ทางเลือกเดียวของเธอคือการยกสัตว์เลี้ยงให้ผู้อื่นเพื่อแลกกับความปลอดภัยในศูนย์พักพิงสำหรับผู้ประสบความรุนแรงในครอบครัว เมื่อได้ยินดังนั้น เธอจึงอาจเลือกที่จะอยู่ต่อในบ้านที่มีความรุนแรงเพื่อรักษาความสัมพันธ์กับสัตว์เลี้ยงที่เป็นเพื่อนคู่ใจของเธอหรืออยู่ต่อเพื่อปกป้องนกจากอันตรายที่อาจเกิดจากผู้กระทำความรุนแรง (Strand & Faver, 2005) นอกจากนี้ งานของ ฟลินน์ (Flynn, 2000a, quoted in Strand & Faver, 2005) สะท้อนให้เห็นว่าผู้หญิงที่มีประสบการณ์ถูกกระทำความรุนแรง คิดว่าสัตว์เลี้ยงเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการตัดสินใจว่าจะออกจากความสัมพันธ์หรืออยู่ต่อกับคู่สมรสที่ใช้ความรุนแรง เนื่องจากผู้หญิงกลุ่มนี้มองว่าสัตว์เลี้ยงเป็นสมาชิกของครอบครัว ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับผลการศึกษาของ Strand and Faver (2005) ที่สรุปว่าความกังวลต่อ

สัตว์เลี้ยงทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมโครงการวิจัยตัดสินใจชะลอการเข้าใช้บริการที่ศูนย์พักพิง¹¹

จากงานที่กล่าวมาข้างต้น น่าจะทำให้เห็นว่าสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของครอบครัว เกิดเป็นสายใยความผูกพันระหว่างสิ่งมีชีวิตสองชนิดขึ้น ซึ่งต่างฝ่ายมีบทบาทในการกำหนดชีวิตของกันและกัน มีความเกี่ยวข้องทางอารมณ์ งานของ Fook (2014) ระบุว่า มนุษย์จำนวนหนึ่งมีมุมมองต่อสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ว่าเป็นเพื่อนร่วมชีวิตมากกว่าจะเป็นเพียงสัตว์เลี้ยง ไม่เพียงเท่านั้น การมีปฏิสัมพันธ์กับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์สามารถตอบสนองความต้องการเฉพาะตัวของมนุษย์และยังสามารถดึงเอาด้านที่อ่อนโยนของมนุษย์ออกมาได้ ซึ่งเป็นการทำให้มนุษย์คนนั้นมีความเป็นมนุษย์มากขึ้นกว่าเดิม เพราะฉะนั้น นักสังคมสงเคราะห์ที่เชื่อในแนวคิดพันมนุษย์และนิเวศวิทยาเชิงลึกจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องตระหนักว่า สุนัข นก และสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์อื่นๆ ควรเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของระบบครอบครัว ระบบสังคมของบุคคลเท่าเทียมกับมนุษย์

ประเด็นต่อมาที่จะกล่าวถึง คือ การที่สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาเกี่ยวข้องกับงานสังคมสงเคราะห์ในฐานะผู้ให้บำบัดในกระบวนการแทรกแซง โดยศัพท์เฉพาะที่จะเป็นพื้นฐานให้เข้าใจงานด้านนี้ประกอบด้วยการบำบัดโดยอาศัยสัตว์ (Animal-Assisted Therapy [AAT]) ซึ่งเป็นร่วมใหญ่ของการใช้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาทำหน้าที่เป็นนักบำบัด รวมถึงผู้เชี่ยวชาญเกี่ยวกับการใช้ม้าในการบำบัด (Equine-Assisted Activities and Therapies [EAAT]) ซึ่งในต่างประเทศ นักสังคมสงเคราะห์เป็นหนึ่งในผู้ให้บริการเหล่านี้กับผู้ที่มาใช้บริการ

ก่อนอื่นต้องเข้าใจว่าการบำบัดโดยอาศัยสัตว์ต่างจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ (Animal-Assisted Activity [AAA]) เนื่องจากการบำบัดโดยอาศัยสัตว์นั้นเป็นการแทรกแซงที่มีเป้าหมายชัดเจน โดยสัตว์ที่ผ่านเกณฑ์เฉพาะถูกนำมาเป็นองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการบำบัด ดำเนินการและ/หรือ

¹¹ ผู้หญิงส่วนมากของงานวิจัยใช้เวลาในการตัดสินใจเข้าใช้บริการ ราวๆ 1-2 สัปดาห์

ให้บริการโดยผู้เชี่ยวชาญที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง และอยู่ภายในขอบเขต การปฏิบัติงานของวิชาชีพนั้น การบำบัดโดยอาศัยสัตว์ลูกออกแบบมาเพื่อ ส่งเสริมการพัฒนาในด้านการทำหน้าที่ทางกายภาพ สังคม อารมณ์ หรือด้าน การรู้คิดของมนุษย์ การบำบัดรูปแบบนี้สามารถดำเนินการได้ในหลากหลายบริบท และอาจเป็นการทำงานแบบกลุ่มหรือรายบุคคลก็ได้ โดยที่กระบวนการดังกล่าว มีการบันทึกและประเมินผลอย่างเป็นระบบ (Burke & Lannuzzi, 2014) ในขณะที่กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสัตว์เป็นกิจกรรมนันทนาการ ไม่ได้มีวัตถุประสงค์ เชิงการบำบัด

การนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการบำบัดนั้นถูก นำมาใช้บำบัดกับปัญหาที่หลากหลาย เช่น การบำบัดเด็กออทิสติก (Autism Spectrum Disorder [ASDs]) ซึ่งมักมีปัญหาเรื่องการสื่อสารกับบุคคลอื่น โดยมีสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์หลายชนิดที่สามารถนำมาช่วยในกระบวนการบำบัดได้ เช่น ม้า แกะ แพะ วัว ลา สุนัข แมว หนูตะเภา รวมไปถึงโลมา (Hickson et al., 2025) อย่างไรก็ตาม ผู้ให้การบำบัดต้องมีกระบวนการคัดเลือกและฝึกฝนสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ที่จะมารับหน้าที่ผู้ให้การบำบัด เช่น ฝึกการขับถ่าย ความเป็นมิตร ต่อผู้ใช้บริการ (ไม่กัด) สามารถนั่ง คอย และมีสมาธิ ไม่วอกแวกต่อสิ่งเร้ารอบข้าง ผ่านการเรียนรู้และขัดเกลาทางสังคมจนสามารถปรับตัวอยู่ใน สภาพแวดล้อมทางสังคมที่หลากหลายได้ ยอมรับการสัมผัสและการแปรงขน จากผู้คน (Compitus, 2021a)

งานวิจัยของ Breitenbach et al. (2009, quoted in Burke & Lannuzzi, 2014) ระบุว่า การบำบัดด้วยโลมาแสดงให้เห็นว่าเด็กมีความสามารถในการสื่อสารเพิ่มขึ้น อีกทั้งยังพัฒนาการแสดงออกทางอารมณ์และสังคมอีกด้วย นอกจากโลมาแล้ว ยังมีการใช้หนูตะเภามาบำบัดเด็กออทิสติก ซึ่งผลการวิจัยคือ สามารถช่วยส่งเสริมความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การมีปฏิสัมพันธ์กับหนูตะเภาถูกนำมาเปรียบเทียบกับ การมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคล แปลกหน้า โดยวัดจากความถี่ของการสัมผัส การสบตา หรือการติดต่อสื่อสาร

ด้วยวาจา ซึ่งถูกบันทึกโดยผู้สังเกตโดยตรงหนึ่งคน ในช่วงเวลาเป็นช่วงๆ ละหนึ่งนาที่ (Kršková et al., 2010, quoted in Burke & Lannuzzi, 2014) ซึ่งนักวิชาการได้พยายามค้นหาคำอธิบายว่าเพราะอะไรสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์จึงมีความสามารถในการบำบัดข้างต้น บ้างเสนอความคิดว่ามนุษย์มีแนวโน้มที่จะเชื่อมโยงกับสิ่งมีชีวิตอื่น (Biophilia) บ้างพยายามอธิบายด้วยทฤษฎีการเรียนรู้ว่า สัตว์สามารถเบี่ยงเบนความสนใจ เปรียบเสมือนตัวกันชนที่ทำให้ลดความรู้สึกวิตกกังวล และสุดท้ายซึ่งยังไม่สามารถพิสูจน์ได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ คือ โดยธรรมชาติแล้ว สัตว์มีอิทธิพลต่อระบบร่างกายของมนุษย์ได้ เช่น อัตราการเต้นของหัวใจ ความดันโลหิต อุณหภูมิผิวหนัง และฮอร์โมนในร่างกายมนุษย์ ซึ่ง Kendall et al. (2014, quoted in Acri et al., 2016) ให้คำอธิบายใกล้เคียงกับเรื่องแนวโน้มที่มนุษย์จะมีความเชื่อมโยงทางอารมณ์กับสิ่งมีชีวิตอื่น แต่อย่างไรก็ตาม สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ก็ไม่สามารถช่วยบำบัดกับมนุษย์ได้ ถ้าหากไม่ได้การวางแผนการบำบัดที่ดีจากผู้เชี่ยวชาญ

ต่อมาคือการนำม้าเข้ามาช่วยในการบำบัดซึ่งมักจะใช้ในการบำบัดผู้มีประสบการณ์โรคจิตเวช ปัญหาพัฒนาการ รวมถึงภาวะวิตกกังวล อาการซึมเศร้า หงุดหงิดง่าย ขาดสมาธิ ปัญหาพฤติกรรม และความบกพร่องด้านการสื่อสารและทักษะทางสังคม (Acri et al., 2016) ซึ่งโดยทั่วไปจะใช้การบำบัดชนิดนี้ควบคู่ไปกับการบำบัดด้วยวิธีการอื่น รูปแบบหนึ่งของกิจกรรมและการบำบัดโดยอาศัยม้า เรียกว่า การให้คำปรึกษาโดยอาศัยม้า (Equine-assisted counseling) เป็นการโปรแกรมยาว 12 สัปดาห์ที่จัดขึ้นร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตและผู้เชี่ยวชาญด้านม้า โดยจะให้เด็กมีปฏิสัมพันธ์กับม้า ทำกิจกรรมเช่นคล้องเชือกให้กับม้า และให้ความรู้เกี่ยวกับม้าแก่ผู้รับการบำบัด เช่น วิธีการสื่อสารของม้า กายวิภาคของม้า ความปลอดภัยเมื่ออยู่กับม้า ซึ่งโปรแกรมจะถูกออกแบบเพื่อแก้ไขปัญหาทางอารมณ์และพฤติกรรมเป็นต้น

สาเหตุเลือกใช้ม้าในการบำบัดเพราะว่าม้าเป็นสิ่งมีชีวิตที่มีการตื่นตัวสูงซึ่งทำให้พวกมันสามารถรับรู้สิ่งเร้าจากภายนอกได้อย่างแม่นยำ ส่งผลให้ทั้งตัวมันเองและฝูงปลอดภัย ม้าให้ความสนใจอย่างใกล้ชิดต่อการเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยที่สุดในความสอดคล้องกันและสะท้อนพฤติกรรมตอบสนองตามนั้น ดังนั้นมนุษย์ที่มารับการบำบัดโดยอาศัยม้าก็จะได้รับข้อมูลย้อนกลับจากม้าเกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเองแทบจะทันที เป็นการตอบสนองที่ตรงไปตรงมาและปราศจากการตัดสิน ดังนั้นผู้รับการบำบัดก็จะมีโอกาสในการสังเกตว่าพฤติกรรมของตนเอง ทั้งภาษา อวจนภาษา และการวางขอบเขตส่งผลต่อม้าอย่างไร ก็จะได้รับ การสะท้อนกลับให้เห็นในทันทีเช่นกัน ข้อความดังกล่าวสอดคล้องกับความคิดของผู้เขียนเวลาต้องการให้ใครสักคนหนึ่งเรียนรู้การแสดงออกที่มั่นคง ผู้เขียนมักจะแนะนำให้ผู้ใช้บริการลองเข้าไปเล่นกับสุนัข เพราะสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เหล่านี้ตอบสนองต่อท่าทีของมนุษย์อย่างตรงไปตรงมา โดย Buck et al. (2017) อธิบายต่อว่าความตรงไปตรงมาของการสื่อสารจากม้าสามารถสร้างความรู้สึกปลอดภัยให้กับบุคคลโดยเฉพาะผู้ที่มีบาดแผลทางใจ (Trauma) ภายใต้การดูแลของทีมนักบำบัดที่เป็นมนุษย์ ผู้รับการบำบัดจะสามารถเปิดใจในการสำรวจความเครียดของตนเองหลังเหตุการณ์สะเทือนขวัญได้มากขึ้น ซึ่งกระบวนการบำบัดโดยอาศัยม้ากับผู้มีบาดแผลทางใจนี้เรียกว่าจิตบำบัดโดยอาศัยม้า (Equine-Assisted Psychotherapy [EAP]) ของสมาคมการส่งเสริมการเติบโตและเรียนรู้โดยอาศัยม้าเป็นสื่อกลาง (Equine Assisted Growth and Learning Association [EAGLA])

โปรแกรมจิตบำบัดโดยอาศัยม้า (EAP) นั้นเป็นกระบวนการจิตบำบัดที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ บนพื้นฐาน 4 ประการ คือ (1) การทำงานเป็นทีม (2) การจัดกิจกรรมทั้งหมดบนพื้นดิน (ไม่ขี่ม้า) (3) แนวคิดที่มุ่งเน้นการแก้ปัญหา (4) การยึดถือจรรยาบรรณของสมาคมฯ โดยในแต่ละช่วงของการบำบัดจะมีทีมบำบัดเข้าร่วม ประกอบด้วยผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตที่ได้รับใบอนุญาตผู้เชี่ยวชาญด้านม้าที่ได้รับการรับรอง รวมทั้งม้าและผู้ใช้บริการ ผู้เชี่ยวชาญ

ด้านสุขภาพจิตมีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยทางอารมณ์ของผู้รับการบำบัด วางแผนการบำบัดในแต่ละช่วง และรับผิดชอบให้การปฏิบัติเป็นไปตาม จริยธรรมวิชาชีพ ผู้เชี่ยวชาญด้านม้ามีหน้าที่ดูแลความปลอดภัยทางกายภาพ ของทั้งผู้ใช้บริการและม้า ทำงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญด้านสุขภาพจิตในการ ออกแบบกิจกรรม และให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับพฤติกรรมของม้า ซึ่งการทำงานใน ลักษณะที่มนี้ทำให้ผู้ให้การบำบัดสามารถผสมผสานความเชี่ยวชาญของแต่ละคน เพื่อสร้างประสบการณ์ที่ปลอดภัยทั้งทางอารมณ์และร่างกายให้แก่ผู้ใช้บริการ

แม้ว่าการขี่ม้าเพื่อการบำบัด (Therapeutic riding) จะอาศัยการ เชื่อมโยงทางร่างกาย (Kinesthetic connection) ระหว่างมนุษย์กับม้าเพื่อ ส่งเสริมสุขภาพะ แต่การบำบัดแบบไม่ขี่ม้า (Unmounted therapy) จะมุ่งเน้น ไปที่ความสัมพันธ์ทางอารมณ์เป็นหลัก เช่น การเลือกว่าจะเข้าใกล้ม้าในระยะใด สัมผัสม้าที่ตำแหน่งใด ซึ่งม้าเองก็จะมีทางเลือกที่จะถอยหรือเข้าใกล้ผู้รับการ บำบัดอย่างเท่าเทียมกัน โดยผู้เชี่ยวชาญเชื่อว่าบุคคลมักพูดถึงสิ่งที่กำลังเกิด ขึ้นกับม้าในขณะนั้นง่ายกว่าการพูดถึงปัญหาของตนเองโดยตรงหรือการสะท้อน คิดภายหลัง ทีมบำบัดเชื่อว่าผู้ใช้บริการแต่ละคนมีคำตอบต่อปัญหาของตนเอง และสามารถบรรลุเป้าหมายได้หากได้รับโอกาสในการค้นพบคำตอบเหล่านั้น “เราไม่ได้ให้คำตอบ และไม่ได้สอนผู้ใช้บริการว่าจะต้องปฏิสัมพันธ์กับม้าอย่างไร แต่เราสนับสนุนให้ผู้ใช้บริการพัฒนาวิธีการของตนเอง การตีความของตนเอง และรูปแบบการแก้ปัญหาของตนเอง ซึ่งจะช่วยให้ผู้ใช้บริการสามารถนำทักษะ เหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตจริงได้” (Thomas & Lytle, 2016, quoted in Buck et al., 2017) และจุดที่โดดเด่นของการทำจิตบำบัดนี้ คือ ไม่มีการฝึก ทักษะการขี่หรือการดูแลม้าเช่นการบำบัดโดยอาศัยม้ารูปแบบอื่นๆ ที่กล่าวมา ก่อนหน้านี้

Buck et al. (2017) ได้ยกตัวอย่างส่วนหนึ่งของกระบวนการการ บำบัดโดยอาศัยม้าที่เขาเรียกว่าการใช้การอุปมาอุปไมย (Metaphors) สำหรับ บำบัดผู้ที่มีแผลทางใจจากการถูกทำร้าย โดยผู้ให้การบำบัดที่เป็นมนุษย์ (เช่น

นักสังคมสงเคราะห์ในบริบทสัตว์แพทย์) จะให้ผู้ใช้บริการอยู่ในสถานที่ซึ่งมีม้าอยู่ไม่ไกลมากนัก เพียงพอที่จะให้ผู้ใช้บริการมองเห็นพฤติกรรมของม้าอย่างชัดเจน โดยมีพฤติกรรมของม้าเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้ใช้บริการหวนนึกถึงภาพเหตุการณ์การถูกทำร้ายโดยคู่ชีวิต เช่น เมื่อเห็นม้าตัวหนึ่งใช้ฟันจับที่ลำตัวของม้าอีกตัวซ้ำๆ ผู้ใช้บริการจึงถามขึ้นว่า “ทำไมมันถึงทำแบบนี้กับเธออยู่เรื่อยๆ” (การจับ) บทบาทของผู้ให้การบำบัดที่เป็นมนุษย์คือการถามกลับไปด้วยคำถามที่ว่า “คุณคิดว่ามีคนกำลังทำอะไรกับเธอ?” ซึ่งด้วยกระบวนการดังกล่าว ผู้ใช้บริการจะเริ่มเชื่อมโยงประสบการณ์ของตนเองเข้ากับพฤติกรรมของม้า ซึ่งจะช่วยให้ผู้ให้การบำบัดที่เป็นมนุษย์ทราบรายละเอียดการถูกทำร้าย และมุมมองต่อการถูกทำร้ายของผู้ใช้บริการผ่านการช่วยเหลือจากม้า โดย Buck et al. (2017) อธิบายว่าการที่ผู้ใช้บริการสามารถเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมกับพฤติกรรมของม้าได้นั้นเรียกว่า การสร้างระยะห่างจากตนเอง (Self-distance) จากเหตุการณ์บอบซ้ำที่เคยมีประสบการณ์ ซึ่งการบำบัดโดยม้านี้ช่วยให้ผู้ใช้บริการสามารถเปิดเผยประวัติการถูกทำร้ายเป็นครั้งแรกได้ระหว่างการบำบัดโดยอาศัยม้า และยังสามารถจัดการกับความทรงจำอันเจ็บปวดที่อาจผุดขึ้นมาระหว่างการบำบัดได้ ทั้งนี้ ผู้ใช้บริการ (รวมทั้งผู้ให้การบำบัด) อาจเดินเข้าไป เพื่อแยกม้าที่จับม้าตัวอื่นหรือเข้าไปยืนล้อมรอบม้าที่ถูกจับเพื่อป้องกันไม่ให้ม้าอีกตัวเข้าใกล้ และอาจเชื่อมโยงม้าตัวดังกล่าว (ที่ถูกกันออกไปจากม้าตัวอื่นๆ) กับชีวิตของตนเอง ดังนั้น ผู้เขียนคิดว่ากระบวนการนี้จะกระตุ้นให้ผู้ใช้บริการตีความ มองเห็นความจริงในอีกแง่มุม (การมองไปที่ม้า เหมือนเป็นมุมมองของบุคคลที่สามในเมื่อเทียบกับประสบการณ์เดิมของตนเอง) และหาวิธีการจัดการบาดแผลของตนเองผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับม้าได้ ซึ่งทำให้เห็นความสามารถของผู้บำบัดที่ไม่ใช่มนุษย์ (ม้า) ในกระบวนการบำบัดอย่างชัดเจน

ข้อสังเกตต่อการนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้ ในงานสังคมสงเคราะห์

แม้การนำวัตถุและสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์จะเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก แต่ผู้เขียนมีข้อสังเกตต่อการนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์อยู่ 3 ประเด็น ได้แก่ (1) ความสอดคล้องกับหลักปรัชญาและแนวคิดสังคมสงเคราะห์ (2) ความเป็นไปได้ในการนำมาใช้ในปัจจุบัน และ (3) ประเด็นด้านจริยธรรมการปฏิบัติงาน

ความสอดคล้องกับหลักปรัชญาและแนวคิดเดิม การนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้ในงานสังคมสงเคราะห์เป็นเรื่องค่อนข้างใหม่ และเนื่องด้วยแนวทางดังกล่าวมีรากฐานทางปรัชญาที่แตกต่างกับปรัชญาที่ผู้ปฏิบัติงานรวมถึงนักวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์โดยส่วนใหญ่ยึดถือซึ่งเน้นที่การทำงานโดยยึดบุคคลเป็นศูนย์กลาง อย่างไรก็ตาม ชัยพร อโหมขจันทร์ (2568) อธิบายว่าเพื่อที่จะทำให้งานสังคมสงเคราะห์เป็นวิชาชีพข้ามศาสตร์ (Transdisciplinary profession) จำเป็นที่จะต้องทำความเข้าใจระดับปรัชญาซึ่งปัจจุบันยังไม่มีการวิจัยนี้เกิดขึ้นมากนัก โดยนักวิชาการจะต้องค้นหาหลักปรัชญาที่มีความสอดคล้องและไปด้วยกันได้กับปรัชญา-แนวคิดพหุมนุษย์ (หรือต่อต้านแนวคิดการเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง) ซึ่งปรัชญาที่พหุความเป็นไปได้ คือ สัจนิยมวิพากษ์ (Critical realism) และปรัชญาปฏิบัตินิยม (Pragmatism) และผู้เขียนเชื่อว่าหากสามารถยอมรับปรัชญาดังกล่าวได้ ความเป็นไปได้อย่างมากที่งานสังคมสงเคราะห์จะหันมาให้ความสำคัญกับผู้กระทำกรอื่น ๆ (สิ่งและสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์อื่นๆ) ซึ่งปรากฏอยู่ในระบบนิเวศ/เครือข่ายผู้กระทำกรของการปฏิบัติงานสังคมสงเคราะห์อยู่แล้ว

นอกจากนั้น จากการทบทวนเอกสารวิชาการที่ปรากฏในรายการอ้างอิง มีบางบทความพยายามวิเคราะห์ถึงประเด็นความสอดคล้องกับปรัชญาและแนวคิดเดิมเอาไว้ที่น่าสนใจ โดย Legge (2016) วิเคราะห์ว่าการนำสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้งานนั้นสอดคล้องกับสังคมสงเคราะห์แนวต่อต้านการกดขี่ (Anti-oppressive social work) เนื่องจากการปฏิสัมพันธ์กับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์

สามารถก่อให้เกิดการปฏิสัมพันธ์แบบต่อต้านการกดทับ (Anti-oppressive interaction) ซึ่งมักถูกอธิบายว่าเป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ไม่ตัดสินหรือยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข (Non-judgmental or accepting interaction) นอกจากนี้ งานของ Dunsford (2014, quoted in Fook, 2014) อธิบายว่าสุนัขนำให้ผู้หญิงคนหนึ่งเข้าใจการมีความสุขอยู่กับปัจจุบันขณะ และความหมายของการดำรงอยู่ ซึ่งแสดงให้เห็นว่ากระบวนการบำบัดที่เกิดขึ้นนั้นสามารถเชื่อมโยงกับทฤษฎีการบำบัดเช่นกลุ่มเกสตัลท์ได้ แต่สิ่งที่ต้องคำนึงก็คือสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มีสถานะเท่าเทียมกับมนุษย์หรือไม่ เพราะถ้ามีสถานะเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับบำบัดของมนุษย์เท่ากับว่ากระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้นจะย้อนกลับเป็นการทำงานภายใต้มุมมองให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางเช่นที่กล่าวไว้ข้างต้น ซึ่งจะไม่สอดคล้องกับนิเวศวิทยาเชิงลึก หรือความคิดเกี่ยวกับสังคมของ Latour ที่นับรวมผู้กระทำ การที่หลากหลาย และงานสังคมสงเคราะห์ที่ควรจะไปข้างหน้า ก็จะกลับมา ย่ออยู่บนความคิดแบบสมัยใหม่นิยมเช่นเดิม

ความเป็นไปได้ในการนำมาใช้ในปัจจุบัน หากการใช้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาบำบัดบุคคลเป็นเรื่องที่ใหม่สำหรับงานสังคมสงเคราะห์จนเกินไป (อาจต้องใช้เวลาในการวิจัย พัฒนาหลักสูตร กำหนดมาตรฐานบริการ อีกทั้งยังต้องร่วมงานกับสัตวแพทย์ ผู้ดูแลสัตว์ และตัวสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ เพราะหลักจรรยาบรรณที่ไม่ก่อให้เกิดอันตรายจะต้องครอบคลุมไปถึงสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วย) ผู้เขียนแนะนำว่าเราสามารถนำแนวคิดในบทความนี้เข้ามาใช้ได้อย่างน้อย 2 วิธี (1) การขยายบริการให้การปรึกษา ไปที่ประเด็นการสูญเสียสัตว์เลี้ยง เช่นการให้การปรึกษาเด็กเกี่ยวกับการสูญเสีย ความตายของสัตว์เลี้ยง (Compitus, 2021b) (2) เราสามารถขยายความหมายของคำว่า ‘ระบบผู้ให้บริการ’ ได้ในทันทีโดยการเปิดพื้นที่ให้สัตว์เลี้ยงเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของข้อมูลที่น่าสังคมสงเคราะห์ต้องให้ความสำคัญในฐานะสมาชิกของครอบครัว ซึ่งจากเนื้อหาที่กล่าวถึงการทำงานกับผู้หญิงที่ผ่านประสบการณ์ถูกทำร้าย จะเห็นได้ว่าเราควรพัฒนาเครื่องมือการประเมินครอบครัวให้มีข้อคำถามเกี่ยวกับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์

เพราะการใช้ความรุนแรงในครอบครัวสามารถเกิดขึ้นกับมนุษย์และสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ และถ้าหากสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์เคยถูกทำร้าย ก็มีโอกาสที่ในอนาคต ผู้กระทำการทำร้ายจะลงมือกับสมาชิกที่เป็นมนุษย์ในครอบครัว (Ascione, 1998; Flynn, 2000c; Faver & Strand, 2003b, quoted in Strand & Faver, 2005) ไม่เพียงเท่านั้น ระบบสวัสดิการครอบครัวอาจต้องพัฒนาระบบดูแลสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ควบคู่ไปด้วย เพื่อลดระยะเวลาในการตัดสินใจเข้าใช้บริการของผู้ที่ถูกทำร้าย

จริยธรรมในการปฏิบัติงาน โดย เจน โมกา (Moga, 2022) ได้ให้ข้อย้ำเตือนเกี่ยวกับสถานะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกทางจริยธรรมของนักสังคมสงเคราะห์ที่ใช้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์¹² มาให้บริการบำบัดเอาไว้มาก็คือ การหลีกเลี่ยงผลประโยชน์ทับซ้อน เช่น ถ้าหากสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ของเราสูญเสียสถานะการรับรองเนื่องจากกีดผู้ใช้บริการ เราไม่ควรให้เพื่อนร่วมงานปกปิดข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้น ไม่เพียงเท่านั้นนักสังคมสงเคราะห์จะต้องตระหนักถึงความทับซ้อนของบทบาท เช่น การเป็นนักวิชาชีพที่ต้องให้บริการไปพร้อมๆ กับการเป็นผู้ดูแลสัตว์หรือผู้แทนสัตว์ซึ่งจะก่อให้เกิดความผูกพันทางอารมณ์กับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ได้ นอกจากนั้นประเด็นการรักษาความลับก็มีความสำคัญ เพราะจะต้องเผชิญความท้าทายในการจัดการข้อมูลระหว่างทีมงานสหวิชาชีพซึ่งแต่ละวิชาชีพมีความคาดหวังต่อประเด็นการรักษาความลับต่างกันออกไป เช่น เราคุ้มครองข้อมูลของมนุษย์แล้วเราต้องคุ้มครองข้อมูลของสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ด้วยหรือไม่ ต่อมาเรื่องสมรรถนะของนักสังคมสงเคราะห์ซึ่งเป็นมาตรฐานหลักที่สะท้อนความรับผิดชอบของนักสังคมสงเคราะห์ในการคุ้มครองและให้บริการแก่ผู้ใช้บริการ อย่างไรก็ตาม มีหลักฐานว่าโปรแกรมการบำบัดโดยอาศัยสัตว์จำนวนไม่น้อยถูกดำเนินการโดยปราศจากการกำกับและทิศทางจากผู้เชี่ยวชาญที่มีการฝึกอบรมทั้งด้านพฤติกรรม/การจัดการสัตว์ และการประยุกต์ใช้

¹² Moga (2022) เรียกว่า Veterinarian Social Work หรือ ผู้เขียนแปลว่านักสังคมสงเคราะห์ในบริบทสัตวแพทย์

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์ต่อประเด็นสุขภาพจิตและพฤติกรรม ส่งผลให้โปรแกรมลักษณะนี้แพร่ขยายออกไป เนื่องจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์สามารถกระตุ้นความรู้สึกเชิงบวก ซึ่งได้รับการหนุนเสริมจากความเชื่ออย่างแรงกล้าของผู้สนับสนุน ผู้ปฏิบัติงาน และผู้ให้ทุนที่เป็น ‘คนรักสัตว์’ และสุดท้ายผู้เขียนเสนอว่าต้องคำนึงถึงมิติศาสนา-วัฒนธรรม อาทิ ข้อห้ามทางศาสนาต่อการสัมผัสสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์บางประเภท เช่น ศาสนาอิสลามห้ามสัมผัสน้ำลายของสุนัข รวมถึงปัจจัยทางชีวภาพ การแพ้ต่างๆ ที่อาจก่ออันตรายต่อผู้ใช้บริการ เป็นต้น

ส่งท้าย

แม้ว่าการนำสิ่งที่เป็นวัตถุและสัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาใช้ในการบำบัดของงานสังคมสงเคราะห์จะเป็นเรื่องใหม่ทั้งในต่างประเทศและประเทศไทย นักสังคมสงเคราะห์อาจกังวลหรือไม่เห็นด้วยเนื่องจากขัดกับหลักมนุษยนิยม ซึ่งอยู่ภายใต้วิถีคิดแบบให้มนุษย์เป็นศูนย์กลาง ความเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ และการแทรกแซงทางสังคมสงเคราะห์จำเป็นต้องกระทำผ่านผู้กระทำที่เป็นมนุษย์อันได้แก่นักสังคมสงเคราะห์ นักวิชาชีพต่างๆ และบุคคลในระบบแวดล้อมของผู้ใช้บริการเป็นหลัก ทั้งนี้ผู้เขียนอยากให้มองในอีกมุมหนึ่งว่าการรับวิถีคิดของกลุ่มปรัชญา-แนวคิดพื้นมนุษย์เป็นนิมิตหมายที่ดีซึ่งจะทำให้งานสังคมสงเคราะห์ไทยก้าวไปข้างหน้าอีกขั้นหลังจากที่มุ่งเน้นการทำงานกับผู้กระทำที่เป็นมนุษย์เป็นหลักมาช้านาน ผู้เขียนเชื่อว่าการเคลื่อนไหวไปข้างหน้าของทั้งแนวคิดและวิธีการทำงานในครั้งนี้จะช่วยให้งานสังคมสงเคราะห์มีความหลากหลาย และน่าสนใจ นักวิชาการด้านสังคมสงเคราะห์โดยเฉพาะอย่างยิ่งนักสังคมสงเคราะห์คลินิกควรเริ่มทำการวิจัยการใช้สัตว์ที่ไม่ใช่มนุษย์มาเป็นหนึ่งในผู้ให้การบำบัดกับผู้ใช้บริการที่เป็นมนุษย์ และการเปลี่ยนแปลงนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นโฉมใหม่ของงานสังคมสงเคราะห์ของไทยก็เป็นได้

เอกสารอ้างอิง

- ชานนท์ โกมลมาลย์. (2568). การเปลี่ยนแปลงของสังคมสงเคราะห์สี่เขี้ยวสู่
วาระการพัฒนาอย่างยั่งยืน. *วารสารสภาวิชาชีพสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย*, 1(1), 100-114.
- ชัยพร อุโฆษจันทร์. (2568). ทบทวนแนวคิดมนุษยนิยมและวิธีการยึดผู้ใช้บริการ
เป็นศูนย์กลางท่ามกลางกระแสพหุนิยมสู่โอกาสการเป็นวิชาชีพข้าม
ศาสตร์, *รายงานสืบเนื่องการสัมมนาวิชาการเนื่องในโอกาสการสถาปนา
คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ปีที่ 71*
(น. 46-54). คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พนา กันธา. (2564). หลากสายพันธุ์นิพนธ์: วิถีวิทยาเกี่ยวกับโลกหลากสาย
พันธุ์. ใน ยุคดิจิทัลและโซเชียล อัจฉนาภิตติ (บรรณาธิการ).
มานุษยวิทยาพหุนิยม. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Acri, M., Hoagwood, K., Morrissey, M., & Zhang, S. (2016). Equine-
assisted activities and therapies: Enhancing the social
worker's armamentarium. *Social Work Education*, 35(5),
603–612. <https://doi.org/10.1080/02615479.2016.1173669>
- Ames, R. L., & Loebach, J. E. (2023). Applying trauma-informed
design principles to therapeutic residential care facilities to
reduce retraumatization and promote resiliency among
youth in care. *Journal of Child & Adolescent Trauma*, 16,
805–817. <https://doi.org/10.1007/s40653-023-00528-y>
- Besthorn, F. H. (2014). Deep ecological 'insectification': Integrating
small friend with social work. In T. Ryan (Ed.), *Animal in
social work: Why are how are they matter* (pp. 3-17).
Palgrave Macmillan. [https://doi.org/10.1057/
9781137372291_1](https://doi.org/10.1057/9781137372291_1)

- Bronfenbrenner, U. (1979). *The ecology of human development: Experiments by nature and design*. Harvard University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctv26071r6>
- Bruck, M., Kelley, K., & Poole, D. A. (2016). Children's reports of body touching in medical examinations: The benefits and risks of using body diagrams. *Psychology, Public Policy, and Law*, 22(1), 1–11. <https://doi.org/10.1037/law0000076>
- Buck, P. W., Bean, N., & de Marco, K. (2017). Equine-assisted psychotherapy: An emerging trauma-informed intervention. *Advances in Social Work*, 18(1), 387–402. <https://doi.org/10.18060/21310>
- Burke, S. L., & Lannuzzi, D. (2014). Animal-assisted therapy for children and adolescents with autism spectrum disorder. In T. Ryan (Ed.), *Animal in social work: Why and how they matter* (pp. 120-134). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137372291_8
- Canda, E. R., & Furman, L. D. (2010). *Spiritual diversity in social work practice: The heart of helping* (2nd edition). Oxford Press.
- Compitus, K. (2021a). The process of integrating animal-assisted therapy into clinical social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 49, 1–9. <https://doi.org/10.1007/s10615-019-00721-3>
- Compitus, K. (2021b). *The human-animal bond in clinical social work practice*. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-030-87783-5>

- Dominelli, L. (2012). *Green social work: From environmental crises to environmental justice*. Polity Press.
- Engel, G. L. (1977). The need for a new medical model: A challenge for biomedicine. *Science*, 196(4286), 129–136. <https://doi.org/10.1126/science.847460>
- Ferreira-Valente, A., Damião, C., Pais-Ribeiro, J., & Jensen, M. P. (2020). The role of spirituality in pain, function, and coping in individuals with chronic pain. *Pain Medicine*, 21(3), 448–457. <https://doi.org/10.1093/pm/pnz092>
- Fook, J. (2014). The meaning of animal in women's live: The importance of the domestic realm to social work. In T. Ryan (Ed.). *Animal in social work: Why and how they matter* (pp. 18-31). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9781137372291_2
- Hepworth, D. H., Rooney, R. H., Rooney, G. D., & Strom-Gottfried, K. (2012). *Direct social work practice: Theory and skills* (9th edition). Brooks/Cole.
- Hickson, H., Kemp, K., Long, N., & Sherry, H. (2025). Animal-assisted social work at flash farm. *Aotearoa New Zealand Social Work*, 37(1), 56-69. <https://doi.org/10.11157/anzswj-vol37iss1id1173>
- Hoy-Gerlach, J., Delgado, M., Sloane, H., & Arkow, P. (2019). Rediscovering connections between animal welfare and human welfare: Creating social work internships at a humane society. *Journal of Social Work*, 19(2), 216–232. <https://doi.org/10.1177/1468017318760775>

- Hutchinson, G. S., & Olstedal, S. (2014). *Five theories in social work* (L. Skaug, Trans). Trykkeriet UiN. (Original work published 2003).
- Legge, M. M. (2016). The role of animal-assisted interventions in anti-oppressive social work practice. *The British Journal of Social Work, 46*(7), 1926-1941. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcv133>
- Levy, J. (2021). *Interior Design: An Intervention in the therapy setting*. International psychotherapy Institute.
- Moga, J. (2022). Veterinarian social work and the ethics of interprofessional practice. In S. Loue & P. Linden (Eds.). *The comprehensive guide to interdisciplinary veterinarian social work* (pp. 163-184). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-10330-8_7
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory* (4th edition). Oxford University Press.
- Richmond, M. E. (1917). *Social diagnosis*. Russell sage foundation.
- Singer, J. B., & Belluomini, E. (2018). Social work assessment. In J.C. Heyman & E.P. Congress (Eds.), *Social work: Practice, policy, and research* (pp. 67-86). Springer. <https://doi.org/10.1891/9780826141644.0005>
- Strand, E. B., & Faver, C. A. (2005). Battered women's concern for their pets: A closer look. *Journal of Family Social Work, 9*(4), 39-58. <https://doi.org/10.1300/J039v09n0404>